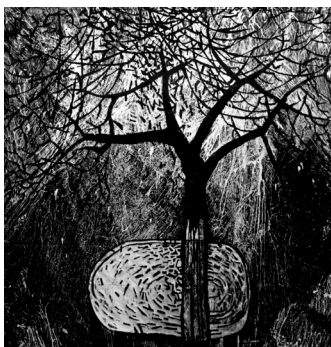


CSUTAK ISTVÁN

# A DALOK MA IS ÉRVÉNYESEK



A tény, hogy  
egyetemisták, még hozzá  
temesvári egyetemisták  
vagyunk, mint  
egy glória vett körbe  
bennünket.

■ – *Hogyan kezdődött a Garabonciás zenekar története?*

– Első sikeres színpadi fellépésem talán 1965-ban lehetett, Oskar Rieding H moll (opus 35.) hegedűversenyének első tételét adtam elő, zongorakísérettel (másodikos vagy harmadikos lehettem) a petrozsényi színház színpadán. Óriási sikert arattam. Másnap a helyi újság „*vioara enesciană își are urmașii ei*” címmel méltatta a produkciót, óriási fényképpel illusztrálva.

Első kis együttesemet a petrozsényi líceumban alapítottam. A felszerelésből csak három tagra futotta, két gitár és dob állt rendelkezésünkre. Iskolai bulikon léptünk fel. Főleg olyan dalokat muzsikáltunk, melyeknek kottáihoz hozzájutottam, és a nagy román többségű iskolai közegben elfogadták a diáktársak: Beatlest, Omegát és a Szabad Európa Rádió adásaiból magnóra felvett és onnan leírt dalokat. Nagyon szerettem a Mondial együttest, és a Phoenix együttes dalaiból is volt a repertoárunkban.

Iskolai ünnepekre saját számokat is írtam. Nem kis pánikot keltettünk, amikor megszólalt a torzító gitárom. (De egyrészt édesapán igen megbecsült tanára volt annak az iskolának, másrészt én meg eminens tanuló, úgyhogy szemet hunyt mindenki a dolog fölött.) Ezek a dalok Coșbuc, Topârceanu verseire készültek. Volt egy barátom (persze román), irodalmárnak készült – az iskola lapjában közölt verseket. Azokra is írtam néhány dalt.

Első magyar versre írt dalom Áprily Lajos *Tavaszdik* című költeményére készült. El is küldtem a *Jóbarát* című hetilap szerkesztőségébe, Bu-

karestbe. Kaptam is egy udvarias, semmitmondó választ. Fel is dühödtem. Néhány hónap múlva ebből a dalból lett első tévéfelvételem. Ott bezzeg átment a szakmai szűrőn!

Egy napon szólt az osztályfőnököm, hogy menjek le a tanáriba, valami bukaresti magyar újságírók vannak itt, beszélgessek velük. Nem lepődtem meg, kíváncsian szaladtam lefele a lépcsőkhöz.

És itt egy nagyobb zárójelet kell nyitnom, hogy megmagyarázzam, miért nem lepődtem meg.

Az 1970-es évek legelején vagyunk tehát.

A kolozsvári konzervatórium tanárai rendszeresen járták az országot, tehetséges gyerekeket feltérképezendő. Szabó Géza tanár úr (Delly Szabó Géza fia) vezette mindig azt a különítményt, amelyik többek között a petrozsényi zeneiskolát is górcső alá vette. Szabó Géza egy ideig a nagyenyedi kollégium zenetanára volt. Anyai nagyapám is ott volt tanító, anyámat meg apámat tanította volt – innen származott az ismeretség, melynek köszönhetően ajándékba kaptam tőle egy „a mester” saját kezű aláírásával ellátott, Kodály-kórusokat tartalmazó (Hungaroton) nagylemezt. (Talán ennek hatására nem is dedikáltattam életemben soha senkivel magamnak lemezt. Hisz nekem igazi, Kodály által aláírt lemezem volt!) Szabó Géza bácsi olyankor nálunk lakott, mert többé-kevésbé saját költségükön utaztak. Rengeteget mesélt a helikonistákról, akikkel fiatal zongoristaként járt Erdélyt.

Szóval jöttek, a helyi zeneiskola tanárai által ajánlott diákokat meghallgatták. A tehetségeket, akiket a szülei is elengedtek, vitték Kolozsvárra. Ez igen tudatos munka volt, amivel az amúgy vertikálisan nem mobilis társadalmi rétegekből származó, tehetséges gyerekek számára igyekeztek kiemelkedési lehetőséget nyújtani.

A tanáriban néhai Halász Anna, Simonffy Katalin (a tévé magyar szerkesztőségétől), H. Szabó Gyula (a Kritérion könyvkiadó jövődöbéli szerkesztője) és talán Aradi (Schreiner) József vártak rám. Bár nem vagyok teljesen biztos abban, hogy Aradi ott volt, vagy csak később ismertem meg őt, Bukarestben. Halász Anna hivatalosan talán az *Új Élet* című lap bukaresti szerkesztője volt, de az ő esetében ez nem volt fontos. Ő egyszerűen csak Halász Anna, Anikó volt. Az auschwitz haláltáborát megjárt, bölcs, nagyon művelt úrinő. Egyszemélyes intézmény.

Szóval beszélgettünk. Hogy miről, már nem emlékszem. Valószínűnek tartom, hogy a „jelölteket” beszélgetve próbálták megtudni, hogy milyen érdeklődési köre van, és mit lehet majd elvárni az illető embertől, ha netán arra kerül majd a sor, hogy valamelyik szerkesztőségbe felveszik. Gondolom, hamar kiderült, hogy exhibicionizmusom mérhetetlen, és hogy én gitározni/énekelni szeretném saját dalaimat. Abban egyeztünk meg, hogy néhány hét múlva Bukarestben, a tévé magyar adásának szerkesztőségében fogok jelentkezni, meghallgatásra.

Ugyanis fizikából országos döntőbe jutottam a tanulmányi verseny megyei szakaszáról. Kilencedik osztályos voltam akkor. Nagy dolog volt, hogy egy magyar tagozatos diák Petrozsényből lekörözte a dévai román iskolák diákjait.

És mindenki kétségbeesésére bejelentettem, hogy elmegyek Bukarestbe az országos döntőre. De nem fizikából fogok készülni, hanem saját dalaimból. A versenyen megjelenek, beadok egy üres lapot, elhozom a feladatokat, és irány a Televízió kilencedik emelete, a híres kilencedik, ahol a magyar meg a német adások szerkesztőségei voltak.

Akkoriban kötelező volt az iskolai egyenruha és karszám viselése. Talpig iskolai egyenruhában vonultam be a kilencedik emeleti szerkesztőségbe.

Ott, ha jól emlékszem, Huszár Irma (A Hét-főszerkesztő Huszár Sándor neje), Józsa Erika és Simonffy Katalin vártak. Rutinból ellenőriztem a gitár hangolását. Úgy hallottam, hogy nincs rendben. Szó nélkül felemeltem a hozzám legközelebb levő te-

lefon kagylóját, megkérdeztem, mit kell tárcsázni, hogy városi vonalat kapjak. Ez a hang, köztudomású, 440 Hz, vagyis A hang. Hát a sok humán értelmiségi eléggé bámult, hogy mit akarok én a telefontal meg a gitárral? Szemrebbenés nélkül újrahangoztam a gitárt, és rázendítettem.

Úgy éreztem, tetszik nekik a produkcióm. Huszár Irma azonnal mondta is, hogy a gyerekműsorban mielőbb fel is léphetek. Kapásból mondtam nemet. Vagy a „NAGY” műsorban, vagy sehol. Hát erre kétkedően kezdtek ingadozni a fejek. Huszár Irma megkérdezte, hogy „véletlenül” Márki Zoltán-verset nem zenésítettem meg. Megint kapásból, kissé értetlenkedve, enyhén felháborodva (de hát hogy is képzelik?!) válaszoltam, elvárásaim szerint, mindenki tetszésére: kommunista költők verseivel nem foglalkozom. Hát erre megfagyott körülöttem a levegő. Lehet, hogy valaki a szerkesztőségéből vagy azok közül, akik még ott voltak az eléggé nagy szerkesztőségi szobában, de nem velem foglalkoztak, közelebbi nexusban lehetett Márkival, nem tudom. De akkor egy pillanatra úgy éreztem, na ez a díszmenet itt véget is ért.

De akkor nyílt a főszerkesztő szobájának ajtaja, és Bodor Pál kérdően nézett kollégáira: na, mi a helyzet? Úgy éreztem, hogy fejmozdulatával egyedül Simonffy Katalin pártolt. És Bodor invitált be magához. (Később, évtizedekkel később, kezdtem gyanakodni arra, hogy Halász Anna rokonszenvesnek talált, ez Bodor Pálnál minden vizsgáztatásnál, zsűrizésnél többet nyomott a latban.)

Hellyel kínált, rendkívül udvariasan viselkedett velem, noha már a megjelenésekor éreztem, hogy óriási tiszteletnek örvend, és nagy tekintélye van. Együttérzőn viccelődött a karszámon, a kötelező módon viselendő egyenruhán. Beszélt irodalomról, esélyt adva arra, hogy a Szabó Géza bácsitól hallott helikonos történetekre utaljak. Szóval néhány perc alatt villámgyorsan „lekáderezett”. Fogalmam nincs, honnan tudta, ha tudta, hogy Huszár Irma gyerekműsorában nem óhajtok fellépni – gondolom, itt is Halász Anna szólt előre –, behívta Boros Zoltánt, aki zenei szerkesztő, hangmérnök és általában a fontosabb zenei felvételek gazdája volt, hogy *itt van ez a gyerek, nem fogsz csalódní benne*.

Boros maga is nagy műveltségű ember (papgyerek, bölcsészkarra járt, de kirúgták egészségtelen társadalmi származása miatt, kitűnő zongorista – a kolozsvári zene-művészetin fejezte be egyetemi tanulmányait), nagyon választékos modorú ő is, gyorsan „körbejárt”. Elkérte otthoni telefonszámomat azzal, hogy két vagy három vagy hat? – nem emlékszem már – hét múlva hívni fog. Két dalt készítek elő hangfelvételle.

És csörgött a telefon, és boldogan rohantam. Kilencedikes kölyök, első osztályú hálókocsiban Petroszénytől Bukarestig. A vonatkísérő nem akart felengedni, anyám majd elájult, hogy most mi lesz az egyetlen aranytojóval Bukarestben? Én meg lebegtem...

Első tévészereplésem közös debüt volt a Breuer testvérekkel (Ildikó és Ferenc) és két zenetanárral, Kacsó Mártával és talán Kohn vagy Kontur Máriával. Simonffy Katalin volt a műsorvezető.

Én a *Jóbarát* szerkesztője által nem igazán értékelt Áprily-dallal, illetve egy Hervay Gizella-versre írt dallal készültem. A Hervay-versre írt dalban háromszólamú refrén volt, szépen lekottázva, kigyakorolva. Olvasmányaimból tudtam, hogy többsávos magnóra, stúdiókban, fülhallgatóval, lehet több szólamot vagy hangszert felvenni, akár ugyanannak a személynek is. Azt is tudtam, hogy „füles”-nek mondják a magyar zsargonban a fülhallgatót. Miután illedelmesen elpengettettem az Áprily-verset, gitár-ének, a tőlem telhető legnagyobb hanyag természetességgel ki-szóltam, az üveglakon túlra, a keverőnél ülő Boros Zoltánnak: ehhez a dalhoz egy fülest is kérek szépen, mert három szólamban akarok énekelni. Borosnak szeme se rezdült. Bizonyára ő is kíváncsi volt. (Nem elég ugye, hogy petroszényi létére úgy

beszél és énekel magyarul, hogy nem kell javítani, de még három szólamban is akarja? Hát lássuk!)

A technikus hozta a fülhallgatót, én kivettem a kottát, és – láss csodát – első próbálkozásra sikerült a két másik szólamot is felénekelni. Azt hiszem, az volt a pillanat, amikor a Boros szívébe loptam magam. Első alkalommal nem kért semmiféle kottát vagy egyéb információt a dalokról, amikkel készültünk. Úgyis inkább próba-felvétel volt. De tőlem a továbbiakban se, soha nem kért se kottát, se szöveget előre. Az alatt a néhány perc alatt sikerült meggyőzőnöm.

És mire észbe kaptam, sminkkel az arcomon, már újra a hálókocsiban, ezúttal hazafele utaztam, első sikeres hang- és tévéfelvételemen túl voltam. És attól fogva elég rendszeresen, úgy negyedévente egyszer utaztam Bukarestbe új dalokat felvenni.

– *Petrozsényben végül nem nyílt lehetőség magyar zenekar alapítására – a temesvári közeg mit nyújthatott egy pályakezdő zenész/zenekar számára?*

– A magyar diákok, bár sokan voltak, de mégis kisebbségben. A magyar diákélet közművelődési összetevője egyfajta önfenntartási ösztönből, külön felső ösztönzés nélkül működött. (És a temesvári román közeg ezt nemcsak tolerálta, de támogatta is.)

Az 1976–77-es egyetemi tanévet Székelyudvarhelyen, a szejkai Zenés Karaván egyhetes forgatása miatt késve kezdtem. Úgy érkeztem Temesvárra, az első évre, gitárral... Szerepelni akartam, színpadon, közönség előtt. Két évfolyamtársammal együtttest alakítottunk ETC néven, ez volt a szakunk neve (Electronică și TeleComunicații – gyengeáram és távközlés). Borzasztóan játszhattunk, borzasztót buktunk. A foghíjas teremből elég intenzíven távoztak a nézők, miközben mi a színpadon...

Ugyanakkor, Csortán Mártonnak köszönhetően, megismerkedtem a virágénekek érdekes világával, no meg, a Thaly Kálmán óta ingoványos tereppé vált kurucdalok világával. A Román Televízió magyar adásában, Csortán Mártonnal együtt, engem ért az a megtiszteltetés, hogy elsőként énekelhettem a képernyőn az „Erdély, Erdélyország” szavakat, kurucdalban persze.

A televíziós felvételeimmel párhuzamosan a Kriterion Könyvkiadó főleg bukaresti könyvbemutatóira rendszeresen elhívtak, egy-két virágéneket elénekelendő. Ennek köszönhetően sok író, költőt személyesen is megismertem. Ezekben a berkekben a virágénekeket sokkal inkább értékelték, mint költők verseire írt dalaimat. Kezdet kialakulni bennem az érzés, hogy ilyen dalokból összeállított műsorokkal kellene járni szerte Erdélyben. Ez a „járkálósdi” nyilván a „nagyoktól” tanult minta követését is jelentette. És abban az időben már tudtam, hogy a *Zenés Karaván I* gyűjtőalbumon én is szerepelni fogok József Attila *Medvetánc* című versére írt dalommal.

A Thália diákszínházi csoportban kerestem a helyem, de színházi szerepként nem éreztem jól magam. A Tháliában megismerkedtem Antal Imrével. Kellemes éneklés volt, és az átlagosnál muzikálisabb alkat. Hangszeren nem játszott, de szereplési vágy hajtotta, ambíciózus is volt. Megtanult valamennyire blockflötézni meg cserépdobokon játszani. De kellett nekem egy hosszú-szőkehajú gitáros lány.

Így vittek el diáktársaim a Fogarassy családhoz. A Józsefvárosban laktak, Temesvár egyik patinás negyedében. A falon ott volt a kutya is. Két lányuk volt. Mindkettő kiváló nevelést kapott. Ildikó volt a tehetségesebb. Zongorázni tanult, és tudott is. (Nem mindenki tudja azt, amit tanítanak is neki.) Természetesen nem volt szőke a haja, és hosszú sem volt. De mindez nem tűnt problémának, amellet, hogy bemutatkozó látogatásra mentünk, talán Antal Imre is ott volt, meg vagy két másik diákszínházi, akik ismerték Ildikót. Magamban jól megijedtem, hogy itt kirúgás lesz a dologból, mert hát egy ilyen úri család hogy fogja székelyföldi turnéra elengedni az érettségi előtt álló féltett kislányt.

H. Szabó Gyula, a Kriterion Könyvkiadó későbbi szerkesztője és akkor még csak vőlegénye a televízió magyar szerkesztőségében dolgozó Simonffy Katalinnak, szóval H. Szabó Gyula meghívott egy székellyföldi körútra, virágénekeket, kurucdalokat énekelni. Akkor már megjelent volt a Sebő együttes első nagylemeze, azon is volt néhány versmegzenésítés, amit elő akartam adni. És arra gondoltam, hogy két fiú és egy lány sokkal hatásosabb, mint két árva legényke. Hát ezért kellett nekem egy lány a jövőendő kis formációba.

Igyekeztem kellően magabiztos, mégis rokonszenvesen szerény lenni. Előadtam, hogy muzsika, virágének, magyarság (akkor még nem volt divatban az összmagyarság, netán Kárpát-medencei magyarság), turné. Hanyagul megjegyeztem, hogy a tévéfelvételek, alkalomadtán lemezfelvételek útját már kijártam, tehát aki velem együtt lép fel, az ilyesmire is számíthat. Eléggé nevetséges lehettem... Legnagyobb meglepetésemre Ildikó szülei minden különösebb fakszni nélkül elengedték Ildikót a számukra ismeretlen két egyetemistával Székelyföldre turnézni.

Már csak néhány „apróságot” kellett elintéznem. Ildikó tudott gitározni, de gitározni én akartam. Blockflötézni nem tudott, de mégsem állíthatom oda, hogy csörgődobokat ütögessen. Ergo Antal Imre lett a ritmusszekció, és csak másodállásban furulyás. Ildikó mondta, hogy ő zongorázni meg gitározni tud. Soha nem blockflötézett. Ezután majd fogsz, mondtam neki, és megtanult blockflötén játszani. És én nyugodtan domboríthattam a gitárral. Mindhárman énekelünk, és megszületett a Vándorok nevű együttes.

Nagyon szerettem volna koncertezni, saját együttesel fellépni és mást is játszani. Alapvetően urbánus lélek voltam (és maradtam). Jobban szerettem volna rockzenét játszani. Így hát természetes módon adódott, hogy megkerestem Vasiu Tibor barátomat, nem csatlakozna-e. Ő is gitározott, és volt egy óriási aduja: szülei vásároltak neki egy Jolana márkájú, Csehszlovákiából hozott elektromos gitárt. Ezenkívül Vasiu Tibor még barkácsolt is, erősítőket, gitártorzítót, phase-shifert.

Tibor azért került be csak később a képbe, mert utánam érettségizett és felvételizett, és rá is várt volna a kilenc hónapos katonaság. Csakhogy érettségi előtt kitört rajta a cukorbetegség, ezért nem sorozták be. Így lettünk évfolyamtársak. De nekem már – ma úgy mondanám – folyamatban levő „projektjeim” voltak, ezért nem tudtam az első pillanattól kezdve bevonni a „munkába”.

Vasiu Tibor nagyon hamar összebarátkozott Bacsí Jánossal. Bacsí Nagyváradról érkezett. Katonaszolgában barátkoztunk össze. Bacsí volt az évfolyam legjobb barkácsolója. Akkoriban pénzünk nem volt, de nem is vásárolhattunk könnyen hangosító berendezéseket, de még alkatrészeket sem.

A barkácsolóké egy külön világ volt, Vasiu Tibor pedig mindkét világban otthonosan mozgott. Később Bacsí lett a Garabonciás műszaki tótumfaktuma, hangosítója. A tervezésben és kivitelezésben Vasiu Tibor is részt vett, de ő a színpadon vigédkedett, velünk.

Bacsí Jánosnak köszönhetem, hogy megismertem Kinde Annamáriát. Osztálytársak voltak a gimnáziumban. De erről bővebben majd később.

A rockosabb felállásnak kerestem egy nevet. Mégpedig olyant, amit nem lehet lefordítani románra, van neki erős magyar üzenete, és talál is az egyetemi hallgatókból álló együttesre. Végül – többünk emlékei szerint is – Mátray László javasolta a Garabonciás nevet. A rockosabb felállásban a Thália egyik produkciójában szerepelünk – Király László-versek megzenésítésével. De akkor már nagyon éreztem, hogy szűk nekem a Thálián belüli mozgástér.

Nekem fogalmam nem volt arról, hogy egy új diákegyüttes létrehozása milyen bizonytalan és bizonytalan kimenetelű folyamat.

Bementem a diákház igazgatójához, Valeriu Panasiuhoz. Mondom neki, hogy mit szeretnék. Falfehér lett. Gondolom, állandóan félt, hogy mi fog történni a diákházban, hisz Temesváron akkortájt több mint 16 000 egyetemi hallgató volt, szép számmal külföldiek, közöttük, arabok, feketék. Védte, amit tudott, de egy új magyar együttes engedélyezése már nem az ő hatásköre volt. Végül Kilyéni Istvánhoz irányítottak, azonnal fogadott. Mondom, ki vagyok. Mondja, tudom, hogy ki vagy. Mondom, hogy mit szeretnék. Nem hagyta, hogy végigmondjam. Menj be a diákházba, mondd meg Panasiunak, hogy beszéltem velem, minden rendben van, az együttes neve is. (Különben Temesváron, abban az időben, közművelődés területén, lehet, máshol is, volt egy magyar „aktivista”, akiben a rendszer megbízott. Ezek az emberek elsősorban azt nézték, hogyan segíthetnek, az esetleges gondokat hogyan oldhatják meg, hogyan magyarázhatják ki a történeteket. Szóval kötelességüknek tekintették, hogy a magyarokért tartsák a hátukat. A cenzúra erősödésével párhuzamosan ezt tapasztaltam Albert Ferenc professzor úrnál és Csizmarek László tanár úrnál is. Előbbi az egyetemi központ pártbizottságában volt „a magyar”, utóbbi a Szocialista Kultúra és Nevelés Temes megyei bizottságában volt „a magyar”.)

És így intézményesült a temesvári Garabonciás együttes.

Öt évvel később egy Hargita megyei (székely? magyar? székelymagyar?) aktivista tette lehetetlenné az együttes további működését.

De addig még életem legszebb öt éve állt előttem.

– *Hogyan jellemezné a megalakulás időszakának romániai zenei életét?*

– Romániában 1968 és 1972 között viszonylagos ideológiai lazulás következett be. Ez nagyjából a Varsói Szerződés tagállamainak Szovjetunió által vezetett, a „prágai tavasz”-nak véget vetni hivatott csehszlovákiai katonai beavatkozásával kezdődött, és a Román Kommunista Párt főtitkárának, Nicolae Ceaușescunak az Észak-Korea-ba tett látogatásáig tartott. E látogatásból „szuvenírként” hozta Ceaușescu a kulturális forradalom gyakorlatát.

A rock iránt érdeklődő fiatalok Cornel Chiriac *Metronom* című rádióműsorának bővületében éltek. Chiriac határozta meg annak a generációnak a zenei ízlését. Úgy tűnik, nem is rosszul, mert mindaz, ami abból a korból a rock műfajában fennmaradt, a *Metronom*ban hallható volt. Chiriac 1969-ig a Román Rádió zenei szerkesztője volt. Disszidálása után a Szabad Európa Rádió (SZER) román adásának hullámhosszain folytatta. 1975-ben gyilkosság áldozata lett.

Magyarországon az Aczél György nevével fémjelzett kultúrpolitika alternatívát próbált állítani a SZER, a Luxemburgi Rádió, az Amerika Hangja által Kelet-Európa felé sugárzott zenei műsoroknak – ilyen volt a *Tánczenei koktél*. A nyugati határ mellett élők a szerb rádió- és tévéadókat figyelték, illetve a magyar tévé adásait nézték.

Romániában a hatalom megkísérelte elszigetelni a társadalmat az angolszász rock rohamától. A lemezgyár (Electrecord) a román (inkább esztrádjellegű) könnyűzenei produkciók mellett megpróbálkozott olasz (Remo Germani), netán spanyol (Los Paraguayos) előadók kiadásával.

De kezdtek megjelenni a román együttesek is. Ilyen volt a Sideral, majd a Sideral Modal Quartet. Ők még valamilyen csodával határos módon engedélyt kaptak arra, hogy a Német Szövetségi Köztársaságba menjenek „vendéglátózni”. Nem tértek vissza, őket már csak Cornel Chiriac műsoraiban hallhattam.

A mainstream temesvári volt: a Phoenix, majd később a Progresiv TM is. Ám Bukarestben is mocorogtak az emberek: Sincron, Roșu și Negru, Mondial. Én ezekre az együttesekre emlékszem, mert ezek jutottak el szülővárosomba, Petrozsényba. Jelentős hatást gyakorolt még az akkori romániai rockéletre a Dan Andrei Aldea nevével fémjelzett Sfinx. De mire a Garabonciás megalakult, már a Phoenix is disszidált.

A román könnyűzene, a szó szoros értelmében, egyre inkább hazafias jelleget öltött. A rockegyüttesektől is elvárták, hogy ha már nem hazafias, de legalább népi ihletésű kompozíciókkal lépjenek színre. A Phoenix együttes briliáns módon oldotta meg a feladatot, de a román hatalom számára a dologban nem volt köszönet. „Közben”, 1973-tól Adrian Păunescu az általa vezetett *Flacăra* című hetilap égisze alatt igazi átfogó hadműveletbe kezdett, a román fiatalokat a Román Kommunista Párt (RKP) holdudvarába betereni. Egyedül neki volt szabad például Bob Dylan-szöveget közölni, lefordítani (nem is rossz a fordítás) és hatalmas tömeget megmozgató hazafias-nacionalista vers- és folkműsorokkal az angolszász orientációjú (ellen)kultúra eljelentéktelenítését megkísérelni. Persze mindezt korlátlan pénzforrásokkal és támogató politikai háttérrel.

1976-tól a *Cântarea României* (Megéneklünk, Románia) elnevezésű „fesztivál” égisze alá kellett besorolni minden rendezvényt. A *Megéneklünk, Románia* fesztiválon nem fellépni egyenlő volt az öngyilkossággal.

Ilyen körülmények között (teljes elszigeteltség és 1972-től egyre brutálisabb diktatúra) fogott neki a Román Televízió magyar adásának szerkesztősége (Boros Zoltán, Simonffy Katalin, és háttérben persze az elképzelést támogató és oltalmazó, nagy hatalmú és nagy tekintélyű Bodor Pál) megteremteni a romániai magyar folk-pop-rock életet. Ezt a folyamatot erősítette Domokos Géza azáltal, hogy a Kriterion könyvbemutatóira meg író-olvasó találkozókra egyszálgitáros előadókat hívott meg.

A *Hét*tel párhuzamosan induló *Săptămâna* a későbbi nagyromániás Eugen Barbu vezénylete alatt helyet adott egy rockzenei rovatnak és egy román és külön külföldi dalokból összeállított slágerlistának. Nem volt hát akadálya annak, hogy a *Hét*ben ugyanez megtörténjen. Csakhogy a *Hét* slágerlistáján kizárólag a romániai magyar dalok, előadók, együttesek szerepeltek. A slágerlistát a Román Rádió bukaresti magyar adása heti rendszerességgel sugározta.

Borosék kitalálták, hogy nagyszabású szórakoztató műsorokat vesznek fel vidéken. Megszületett a Zenés Karaván. Hihetetlenül bőre szabták a keretet. Belefért a vajdahunyadi várban filmezett középkori történet, a nagyenyedi kollégium helyett a csíksomlyói kolostorban felvett Bethlen Gábor-élműsor és természetesen a magyar vidékeken egy kalap alatt több helyre eljutó zenés előadások filmezése is.

Gyakorlatilag a teljes bukaresti magyar elit összefogott azért, hogy megteremtse a romániai magyar fiatalok számára a „hazai magyar” rockot. Nota bene, az *Iffjúmunkás Matiné* is, akárcsak a Zenés Karaván, sokkal több volt, mint rock- vagy könnyűzenekonzertek sorozata. Hajtottunk tehát, hogy ott lehessünk a Zenés Karavánban, a „Matinén”, a könyvbemutatókon. Hajtottunk, hogy Boros Zoltán támogatásával lemezfelvételeink jelenjenek meg.

– *Mikor, miben észlelte Ön legelső alkalommal a diktatúrának az együttes működésére irányuló megszorításait? Fel tudna-e idézni konkrét eseteket, például a koncertek, tévéfelvételek során volt-e ilyesfajta tapasztalatuk? Hogyan reagált a rendszer közbelépéseire a zenekar?*

– A rockzenének alapvetően a társadalombíráló, a kommunista rezsimit kritizáló szerepét tartottuk fontosnak. Ezért a Garabonciás együttes repertoárjában szerelmes dalok nem is voltak.

Temesvár önmagában egy sziget volt. A cenzúra, főleg a magyar előadások cenzúrája olyan magyar emberek kezében volt (Kilyéni István, Albert Ferenc, Csizmarek László), akik nem a rendszert képviselték velünk szemben, hanem fordítva.

A Román Televízió magyar adásának szerkesztősége és ily módon a Garabonciás együttes dalai is egyfajta védettséget, különleges státust élveztek, nem utolsósorban Bodor Pálnak köszönhetően. Bodor volt talán az egyedüli, aki azokban az időkben

szakállasan jelent meg a képernyőn. Őt követte Boros. Érthető módon, enyhe irigykedéssel figyelte mindenki, hogy „bezzeg” a magyarok filmezhetnek farmerban, szakállasan, hosszabb hajjal.

Kinézetünkkel soha senki nem kötekedett. A tény, hogy egyetemisták, még hozzá temesvári egyetemisták vagyunk, mint egy glória vett körbe bennünket. Egyetemre jártunk, egyikünk se a hippikellékekkel óhajtott kitűnni. Ildikó óvónő volt. Hát ő sem Janis Joplin legvadabb húzásával akart kitűnni. Előadásainkon elsősorban a mondanivalóra összpontosítottunk, szövegcentrikus dalaink voltak. Se pénzünk, se technikánk nem volt a látványshow-hoz.

Temesvári előadásainkon mindig ott ült az első sorban Bárányi Ferenc és Albert Ferenc. Bárányi Temesvár talán legismertebb és legnépszerűbb orvosa volt. Albert Ferenc meg nagy tekintélyű egyetemi tanár és hivatásos magyar az egyetemi pártbizottságban. Ez egy ideig mindentől megvédett. Amúgy se kockáztattuk volna, hogy a 400-500 magyar egyetemista által végignézett előadásainkon valamilyen botrány kitorjjon.

A problémát a temesvári magyar Ifjúsági Zenei Napok (magyar rockfesztivál), az ürügyet a *Megéneklünk, Románia* fesztivál szolgáltatta. Szakmailag akkor már eléggé jó nevünk volt. Nagyon szerettem volna a temesvári Ion Vidu zenei középiskola európai hírű hangversenytermében fellépni. Kitaláltam hát, hogy egy magyar rockfesztivál gáláját lehetne ott megszervezni, meg filmezéseket. Természetesen a Román Televízió magyar adásának szerkesztősége is benne volt.

Az első rendezvény óriási siker volt. A második gálájára már felvonult a Szekuritáté. Körbevett az épületet. Senkit nem engedett be. A közönséget kordonnal vették körül. Óriási botrány lett. Nemcsak minket, a Garabonciás együttes tagjait, de azt a 20-25 magyar egyetemistát is, aki körülöttünk önkénteskedett, el akarták távolítani az egyetemről.

Az ürügy, mind mondtam, a *Megéneklünk, Románia* fesztivál volt. Eléggé kategorikusan közölték velünk, hogy ott is fel kell lépni. Előző évben háritani tudtam azzal, hogy csak magyarul tudunk énekelni. Elfogadták, megúsztuk. Ám ezúttal azt mondták, nem baj, előtte elmondod románul a szöveg tartalmát, és aztán előadjátok a dalt.

A *Karriert* választottam. Ez volt az egyedüli olyan dal, amelyhez nem kellett hangszer. A capella kompozíció volt. Ezzel kiküszöböltem a hangosítással járó hercehurcát. Csakhogy valamelyik észláda, azzal a felkiáltással, hogy ezt a dalt a neoprotestánsoknál már hallotta, kitalálta, hogy mi neoprotestáns propagandát folytatunk.

Soha nem tudtam meg, hogyan és mi áron sikerült Albert Ferencnek és Kilyéni Istvánnak megmenteni a bőrünket.

1981-ben, amikor én kényszerből Csíkszeredát „választottam”, hideg zuhanyként ért az ottani magyar (székely) pártaktivisták sötét butasága és tömény rosszindulata.

– *Boros Zoltán a Garabonciással is kapcsolatos visszaemlékezéseiben beszámolt „a szökökút, ami nem szökök” szövegrészlet cenzúrázásának esetéről, ebből a szójátékból a rendszer rejtett bírálatát vélték kiolvasni akkoriban. Voltak-e még példák hasonló tartalmi szabályozásra, és ha igen, miben találtak kifogásolnivalót a cenzúra-felelősök?*

– Igazából nem nagyon voltak ilyen példák. Legalábbis Temesváron nem. Csizmarek László a Szocialista Kultúra és Nevelés Temes megyei Tanácsánál volt. A vége fele már az ő jóváhagyása is kellett. Bementem hozzá. Leültetett. Ideadta a pecsétet, hogy minden szöveget pecsételjek le. Elment, visszajött. Maga elé húzta a dossziét. Minden pecsétre ráírta a nevét. Becsukta a dossziét és visszatolta. „Na, most mondja el, miből lesz a botrány?” Hát ez volt Temesváron az RKP magyar főcenzora. Albert Ferenc tanár úr odajött egy előadásunk után a színpadra. A diákház

igazgatója majdnem elájult. Ő tudta, hogy Albert professzor úr mekkora hatalom. Szóval a tanár úr odajött, gratulált. Aztán mondta a telefonszámát, hogy hívjam csak nyugodtan, bármilyen problémám van. Egyszer kellett hívnom. Közbe is lépett, megvédett.

Amíg Bodor Pál volt a főszerkesztő, a tévénél sem volt gond. Boros is azért emlékszik erre a történetre, mert ez az egy volt. Maga a „szökés” szó is irritálta már a „Pártot”. No meg nemcsak a szökés gondolata volt benne, hanem az is, hogy a megszorítások miatt a szökőkut(ak)ban tényleg nem „szökött” (felfele) a víz.

– *Miért épp Kinde Annamária lett a fő szövegíró? Hogyan alakult ki az évekig tartó kapcsolat és együttműködés a zenekar és az akkor brassói egyetemista Kinde között?*

– Ebben én teljesen ártatlan vagyok. A hibás a már emlegetett Bacsí János, aki Nagyváradon osztálytárs volt Kindével, a speciális matematika osztályban.

Bacsí mondta, hogy van neki egy barátja, Kinde Ani, aki szövegeket, verseket ír, zenét viszont nem. Nagyváradon akkor Mátza Gyula volt a menő szövegíró. Trifán Laci meg Virányi Attila Mátza szövegeire írta a Metropol Group dalait. Kinde ott labdába nem rúghatott.

Amúgy sem jártam még Nagyváradon. Leszerelésünk után örömmel fogadtam el Bacsí meghívását, töltsék néhány napot náluk. A Majomszigeten találkoztunk Kindével. Biztos hozott magával szövegeket, már nem emlékszem. Nem is sokat filozofálgattunk. Címet cseréltünk. Kindével elsősorban levélben tartottuk a kapcsolatot, pontosabban levélben küldte szövegeit. És maximum visszaírtam, hogy miből lesz a következő dal.

– *Őn szerint miben áll Kinde dalszövegeinek különlegessége, sajátossága? Hogyan vélekedett erről a kérdésről a hetvenes és nyolcvanas években?*

– Számomra világos volt: kesernyés humor, önironia, társadalombírálat – és áttételesen az Adamis Anna, Bródy János szövegeinek hatása ott volt a Kinde szövegeiben. Életünk folyamán ritkán találkoztunk, kevés időt töltöttünk együtt. Annyira egy húron pendültünk, hogy túlbeszélésnek tűnt minden olyan próbálkozásunk, hogy szövegekről, dalokról beszéljünk.

Kinde akkori szövegei, legalábbis azok, amelyekből dalok születtek, ma is érvényesek. Legalábbis én úgy érzem. Kinde elég jól viselte el azt, hogy más költők verseit is megzenésítettem. Szándékosan mondtam azt, hogy „más költők”, mert Kinde szerintem már akkor is (szárnyait bontogató) költő volt. A rockzenészek szemében a „szöveg” több, mint vers. Tehát amikor a Kinde (dal)szövegeiről beszélek, az a dicséret netovábbja.

És Kindének sikerült úgy megfogalmaznia a dolgokat, hogy, bár mindenki tudta, érezte, hogy miről szólnak a szövegek, a cenzúra mégsem talált fogást rajtuk.

– *Egy 2012-es interjúban arra a kérdésre, hogy van-e jövője az énekelt versnek, Kinde Annamára a következő választ adta: „Nem jövője, hanem folyamatos jelene van ennek a műfajnak. A dallamok kiemelik a verset a hétköznapiakból, a közönség lelkét is magukkal ragadják a magasba.” Kinde dalszövegei, főként a stílus és hangulatvilág tekintetében nagyfokú diverzitást mutatnak. E sokféleséget szemlélteti például az ironikus, a karrieristákat kifigurázó szövege, valamint a komolyabb hangvételű Kell című dala. A frappáns, változatos szövegvilág mellett Ön szerint mi az, ami e dalok változatlan sikerét előidézte, mi az a többlet, amit a vers az énekelhetőség által a hallgatóságnak adhat?*

– Csupán a pontosság kedvéért: a *Karrier* szövegét én írtam. Nem is éri el a Kinde leggyengébb szövegeinek alsó szintjét sem. Ehhez hasonlót fogalmazott meg Kinde a *Vallomás*ban. Sokkal jobban, elegánsabban.

A közönség lelke, hogy őszinte legyek, sohasem érdekelt. Azt énekeltek, amit a nagy és kis dolgokról gondoltunk és éreztünk. Az egyetemistákból álló temesvári

törzsközönségünk pedig tomboló tapsviharral ünnepelte, remélem, önmagát és ezzel együtt dalainkat és a Garabonciást. Ha akkor országos hírnévnek örvendett a Garabonciás együttes, ebben része volt Kindének, és ő maga is országos hírnévre tett szert. Büszkéek voltunk szövegeinkre, tehát rá.

A Kinde szövegei, mint mondtam, szinte kivétel nélkül ma is érvényesek. „Nehéz a súly, / De mégis vinned kell. / Szemben mindennel, / Mindenkivel.” A legtöbb ember ma is ezt érzi. Hát ez az, amit csak a költő, bocsánat szövegíró tud. Úgy megfogalmazni életérzéseket, hogy évtizedek múlva is érthető és hatásos a szöveg.

Gondolom, hogy nagy része azoknak, akik szerették a Garabonciás együttest, a dalok egy részével (és itt elsősorban a szövegre gondolok) azonosultak. Talán ez a titok nyitja.

– *Volt-e a zenekarnak a költőnő által írt kedvenc szövege? Ha igen, mivel magyarázná az együttesnek ezt a választását?*

– Nem tudom, hogy volt-e ilyen szöveg. Erről sohasem beszéltünk. A fennebb már idézett *Kell* című dal, vélhetően szövege miatt is, az egyik legsikeresebb dalunk volt. Talán ez volt a kedvencünk. De mindegyik Kinde-szövegben volt valami, ami miatt kötődtünk a dalhoz. A koncertek rostáján kihullt néhány dal, nem sok. Attól tartok, hogy elsősorban a gyengus zene miatt (amit én írtam), és kevésbé a szöveg gyengeségei miatt.

– *Részt vett-e a zenekar a dalszövegek írásában?*

– Nem. Kinde készen küldte a szövegeket. Ő Brassóban, mi Temesváron voltunk egyetemisták. Kinde szövegei nem szorultak „javításokra”. Főleg a mi javításainkra nem. Persze kötőszavak, ismétlések még bekerültek. Néha, főleg én, hisz én írtam a zenét, húztam egy-egy mondatot, olyankor, amikor a szöveg versként érkezett. Nem akartam megbontani a dalok ritmikai egyensúlyát, folytonosságát, hát olyankor, ha prózódialig nem tudtam belekényszeríteni a Prokrusztész-ágyba a szöveget, húztam belőle. Persze igyekeztem jelezni Kindének. Csak nagyon ritkán fordult elő, hogy visszaszólt: ne úgy, hanem így.

Gyakorlatilag nem húztunk a Kinde a szövegeiből, és nem is matattunk bele. Úgy ítéltük meg, és ma is úgy dolgozunk a ránk hagyott szövegeivel, hogy nem változtattunk azokon semmit.

– *Country-beat vagy country-rock? A Garabonciás együttest általában ezzel a két stílussal azonosítják. Mennyiben volt beat, illetve rock ez a zenekar?*

– Hangszeres tudásunk, de hangszereink gyenge minősége sem tette lehetővé, hogy rockos hangzásunk legyen. A „beat” a műfaj kezdeti időszakára utalt, akkor volt használatos. Amúgy a magyarországi „polbeat” kifejezés meg a „beates magyar úr” mulatók használata eléggé lejáratta a kifejezést.

Tiszta countryt sem mondhattunk, de nem is azt akartunk-tudtunk játszani. A kaliforniai Eagles magyarországi változata, a Fonográf hangzása volt megközelíthető számunkra.

Hát ezért lett aztán country-rock. Másrészt a „hazai magyar” piacon a Metropol és a Táltos Rt. között maradt egy műfaji rés, ahova ezzel pont befértünk.

– *Mennyiben érzi úgy, hogy az Önök által játszott zene egy ellenkultúra része volt a korszakban?*

– Az volt. Mi annak tekintettük. A rendszer annak tekintette. Rezsimellenes magyar produkciók voltak.

Ma is ellenkultúrát művelünk. Csakhogy ma már nem a románokkal szemben, hanem kizárólag a számunkra döbbenetes folyamatok láttán. Pontosabban egyszerű létünket, új dalainkat érezzük ellenkultúrának.